

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

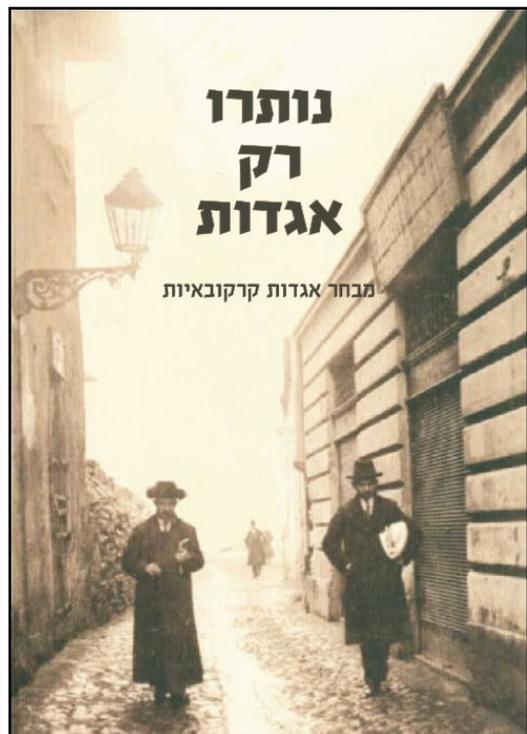

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 204 פברואר 2024 שבת-אדר א תשפ"ד

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

נותרו רק אגדות: מבחר אגדות קרקובאיות

ארגון יוצאי קרקוב בישראל הוציא לאור מבחר אגדות קרקובאיות. אגדות היו מאז ומתמיד חלק בלתי נפרד מהווי היהדות בכל פזורותיה, מימי המקרא ועד ימינו אנו. מרבית האגדות נועדו לעורר מחשבה, להעביר מוסר השכל, שבחים או מסרים אחרים בעלי חשיבות. במידה רבה האגדות הן הפולקלור שמתפתח עם הזמן ומקבל חיים משל עצמו.

במשך כמה מאות שנים הייתה קרקוב היהודית אחת הערים החשובות ביותר בעולם היהודי. כאן התגוררו המלומדים היהודים הבולטים ביותר, וכאן נוצרה הזהות האשכנזית - זהותם של יהודי מרכז ומזרח אירופה.

לא מעט אגדות נקשרו בקרקוב בכלל ובקהילה היהודית בפרט. אגדות שאוצרות בתוכן, משל נלכדו בענבר, רבנים, חסידים, מלכים, סוחרים ושוחטים, תלמידי חכמים ושליחים משמיים, ילדים, נשים ואוצרות. היומיום היהודי מתערבב במיסטיקה ודברי חכמים שדומה שניתן לחוש גם במאה ה-21 אוצר של חכמת חיים שלא נס ליחו.

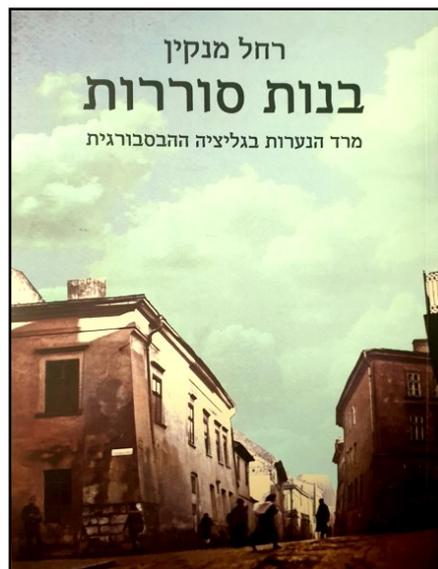
סיפורי האגדות שלוקטו לספר זה שואפים, ולו במידה מועטה, לשמר את זכרה של הקהילה היהודית של קרקוב. להעניק לקורא, ולו לרגע, את האפשרות לדמיין שוב את בתי העיר, רחובותיה, כיכרותיה מתמלאים באנשים, בקהילה, בחיים והווי יהודי קרקובאיים מובהקים.

המעוניינים לקבל את הספר יואילו לתרום לארגון והספר ישלח לכתובתם: בנק מזרחי-טפחות, סניף 669 חשבון 143564.

בנות סוררות: מרד הנערות בגליציה ההבסבורגית

ראה אור ספרה החשוב של פרופ' רחל מנקין "בנות סוררות: מרד הנערות בגליציה ההבסבורגית" - החיבור הראשון העוסק בנשים יהודיות בגליציה ההבסבורגית. הספר חושף את תופעת בריחתן של צעירות יהודיות ממשפחות אורתודוקסיות מבתיהן בקרקוב וסביבתה בסוף המאה ה-19 וראשית ה-20 בדרך כלל בשל סירובן להנשא למי שבחרה עבורן משפחתן. במקרים קיצוניים, מאות מהצעירות הללו חיפשו מקלט במנזר בקרקוב והמירו שם את דתן לקתוליות, ובמקרים אחרים הן ביקשו לממש את זכותן להשכלה גבוהה. הספר מסתמך על תעודות ארכיוניות, חקירות משטרה ובתי משפט, התכתבויות ומכתבים אישיים ודיווחים בעיתונות.

בספר משוחזרים סיפוריהן של שלוש צעירות הבורחות, הרקע לבריחתן מאבק משפחותיהן להחזירן לביתן והדיונים שהתפעה עוררה בחברה היהודית. הנושא שעובר כחוט השני בכל דפי הספר הוא נושא הלימודים של הבנות והנערות היהודיות לאחר החלת חובת הלימודים על ידי השלטונות האוסטריים, והתגובות לחינוך על ידי האורתודוקסים והחסידים. משבר הבנות המורדות הניע בהמשך את שרה שנירר, אשה צעירה מקרקוב, להקים בית ספר של אחר הצהריים לבנות מוסד שהתפתח בהמשך לרשת החינוכית בית יעקב.

ביום ראשון ה-17 במרס ש.ז. יתקיים בקרקוב מצעד זיכרון לציון 81 שנים לחיסול הגטו. המצעד יצא ב-12:00 מכיכר גיבורי הגטו בפודגוז'ה ויסתיים לרגלי האנדרטה בפלשוב. המעוניינים להצטרף אלינו מתבקשים להודיע למערכת בהקדם.

מזיכרונותיו של יוסף באו על מחנה הריכוז פלשוב (המשך מגליון קודם)

בשפת האדונים: "אסיר מספר שישים ותשע אפס שמונים וארבע, הולך בפקודת... ל... ומבקש רשות כניסה (או יציאה)".

בכל צריף היה "ברקן-אלטסטר" (זקן הצריף) ובכל מחנון היה קאפו, ובאוזני כל נבחרי הגורל המכובדים האלה שוב היה צורך להתפקד. מצד ימין ה"אפל-פלץ" - שטח רחב שהתייצבו בו, פעמיים ביום, עשרים וארבעה אלף אנשים. בזמן מאורעות מיוחדים, עמדנו כולנו לפעמים יום שלם, לפעמים כל הלילה וכמה פעמים יום ולילה, בלי הפסקה, בעמידה מתמדת, בשקט, בלי אוכל וללא זכות ללכת למחראה. חס וחלילה שמישהו יצא מהשורה, אמר מילה או התיישב על הארץ. אנשים ישנו בעמידה, השתינו למימיות, ועד לרגע האחרון לא ידעו מה מצפה להם. עשרים וארבעה אלף יהודים עמדו מבוקר עד ערב, בדממה אילמת, ואפשר היה לשמוע זבוב מזמזם באוויר.

ביום רגיל, בשעה שש בבוקר, בזמן ה"אפל" (מסדר), עמדנו לפי מקומות העבודה. הקאפו סידר אותנו בשלוש ומסר לס.ס. - מן התורן: מספר האסירים הבריאים המסוגלים לעבוד, מספר החולים שקיבלו "שונונג" (רשות שכיבה על הדרגש בצריף) ומספר ההרוגים בלילה שהועברו ל"הימל קומנדו" ("פיקוד השמיים").

מהצד השני של ה"אפל-פלץ" עמדו אלה שגמרו את משמרת הלילה, והם היו מסודרים לפי צריפים המגורים. עליהם פקד "ברקן-אלטסטר" שמסר דו"ח מדוייק לס.ס. מן התורן: כמה אנשים חיים חזרו מהעבודה וכמה הרוגים הביאו על אלונקות. בשעה שש בערב היה הסדר הפוך. את הדו"חות חישבו הס.ס. -מנים לפי המספר הכללי של האסירים, ובמקרה של שגיאה או של אי-דיוק בחשבון, עמדנו כולנו עד שנמצא המסכן שנרדם על הדרגש, או התייצב בקבוצה אחרת, או שנשלח למקום כלשהו, ולא הודיעו על כך בזמן.

אחרי כמה שריפות שפרצו במחנה פקד ה"קומנדיר" להרוס את הצריפים הקטנים שהיו מוקמים בצפיפות רבה של 5 מטר רווח ולבנות צריפים ארוכים יותר, נוחים פחות, אבל במרחק של 15 מטר זה מזה. כדי למנוע שריפות, ארגנו קבוצת-כבאים וחפרו 15 בריכות שלא היה בהן כל תועלת, והן היו מקום מצויין להתרבות יתושים. לכל אחד מהאסירים היו כינים, פשפשים ופרעושים פרטיים משלו... הזבובים והיתושים היו תופסת בלתי נסבלת לכולנו גם יחד.

שתי שורות צריפים של הגברים. הכניסה לצריף נמצאת באמצע הקיר הצפוני, פרוזדור ארוך מחלק את הצריף לשני חלקים. בכל חלק שני אולמות, ובכל אולם שתי שורות של דרגשים תלת-קומתיים. בכל חלק שני אולמות.

(המשך בעמוד הבא)

בגליון של ינואר הבאנו חלק מזיכרונותיו של יוסף באו ממחנה הריכוז פלשוב. להלן המשך זיכרונותיו:

"את האבנים חצבה במחצבה קבוצת "שטרף-קומנדו" (פיקוד עונשין). האנשים המסומנים בעיגול אדום על הגב, שנשלחו ל"שטרף-קומנדו", עבדו קשה ביותר. הקאפו שלהם היה גרמני גזעי ובעורקיו תסס דם גרמני טהור. סמל "משולש ירוק" שענד בגאוה על חזהו הדגיש את מוצאו האצילי: "ברופס פרברכר" (עברייך מקצועי). להרוג בן אדם היה לו תענוג. כאשר לא הייתה לו הזדמנות להמית אנשים, רצח בלית ברירה, יהודים. הוא אהב להפיל את קורבנו על הארץ, לשים לו מקל על צווארו, ולעמוד על שני קצות המקל... לפעמים ציווה על אחד מקבוצתו לקחת על גבו אבן גדולה וכבדה, לרוץ איתה מסביב, והוא עמד באמצע, כמו בקרקס והצליף על המסכן בשוט עד שהאיש נפל, מעוך באבן. היו לו, לקאפו הזה עוד כל מיני שיטות הרג שהמציא בעצמו, ושרק לו היו הזכויות השמורות על ביצוען.

הצריף העומד ליד המחצבה היה "פוף-האוס" (בית בושת) ששירת את חיילי ה-ס.ס. בגלל עלבון הגזע - יהודיות לא היו מועסקות בו. הצריף השני, שנמצא קרוב לכביש, היה מיועד למשרדי ההנהלה. כאן הייתה הכרטסת הראשית של כל האסירים. כאן הכינו פקידים יהודים רשימות של אנשים חולים וזקנים, של ילדים ושל סרבני עבודה, שנבחרו לשריפה ולהבדיל, רשימות של צורכי המזון הנחוצים במטבח. כאן תוייקו כל דו"חות המסדרים ב"אפל-פלץ" (מגרש המסדרים) ושל מנהלי הצריפים. כאן ישב מפקד מחנה המגורים, וכאן, בחצר, המתין עץ התלייה [...].

עוברים את השער השני, ועכשיו אנחנו סגורים היטב במחנה שבתוך המחנה. מחנה-המגורים מחולק שוב לכמה מחנות מגודרים ומגודרים: מחנה הגברים, מחנה הנשים, מחנה הפולנים. בתוך המחנה הקטן שבתוך מחנה-המגורים שבתוך המחנה הגדול, היו עוד מחנות קטנים, מגודרים בחוטי-תיל, ולכל מחנון קטן שכזה היה שער ושוער. כאשר היה עובר מישהו בתפקיד את כל שערי הגיהינום - בצאתו ובשובו, היה עוצר מול השוער, ובעמידת "דום" מוריד את כובעו ומתפקד בקול רם,

צריפי מגורים במחנה הריכוז פלשוב

מזיכרונותיו של יוסף באו על מחנה הריכוז פלשוב

השחי וקראצוף כל הגוף, היו מקובלים באופן גלוי ובחברת אחרים. לפלות כינים בין קפלי הבגד, היה בידור-הלילה היחיד וההמוני המותר לנו באותם הזמנים ומומלץ באופן רשמי, על ידי גורמים מקומיים.

"המרכז" הרוחני והמסחרי של המחנה היה ה"לטרינה" (המחראה) - שני צריפים ארוכים, כ-30 מטר כל אחד. בפנים, משני הצדדים, מושכים מקרשים בלתי מהוקצעים ובהם 30 חורים. באמצע ה"לטרינה" היה מין אבוס ארוך, ומעליו צינור והרבה ברזים, שלא תמיד פעלו. בבוקר, לפני המיסדר או בלילה אחרי העבודה, התקהלו כאן כל תושבי המחנה. אנשים התרחצו, שניים לפחות ליד כל ברז ועוד כמה עמדו בתור. מסביב ישבו שישים איש ובין הגניחות והנפיחות, סיפרו ידיעות אחרונות ובדיחות חדשות ומולם ארבו "קיביצים" וחיכו בקוצר רוח עד שהיושבים יגמרו לפטפט ולעשות את צרכיהם ב"לטרינה". אפשר היה לפגוש מכרים ולסדר עניינים חשובים, אפשר היה להחליף לחם בסיגריות או בסוכר וכאשר כסף היה בנמצא אצל מישהו, היה יכול המאושר הזה לקנות אפילו ביצים קשות, חמאה או סוכריות דביקות ורכות.

לפעמים, כדי להשליך את הבטלנים החוצה, היו נכנסים פנימה ה-א-ו-ד-ה-מנים המזויינים בשוט או ה-ס.ס.מנים עם אקדחים טעונים... ואז, היו כולם מתפזרים באנדרלמוסיה מטורפת - אלו רצו חצי ערומים ורטובים, ותוך הדחירה העיוורת ניסו לנגב באמצעותיהם את הפנים. ואלו רצו בלי לדעת לאן, החזיקו את המכנסיים בידם והמשיכו לשלשל... ורצו גם "הסוחרים" וחיפשו בין הבורחים, את הלקוח האחרון, אשר קנה מהם משהו ולא הספיק לשלם...

הוויילה העומדת ליד ה"לטרינה" היא המאפייה. הבניין נבנה עוד לפני המבול. הוא היה שייך לקהילת יהודי קרקוב ושימש למקום נופש לילדים. בראשיתו של המחנה, היה כאן משרדו של ה"קומנדר". כאשר עבר לגור ב"בית האדום", יועד הבניין למאפייה. המהנדס גרינברג העמיד כאן שני תנורי אפייה, המסוגלים לאפות 4,500 כיכרות לחם ביום - אבל אוכלוסיית אוכלי הלחם גדלה מהר מאוד והיה צורך דחוף לבנות תנור נוסף. שלושת התנורים סיפקו ששת אלפים כיכרות לחם ליום לעשרים וארבעה אלף אסורים. חשבון פשוט מרמז, שארבעה אנשים אכלו לחם אחד ביום. זאת אומרת, כל יהודי קיבל 250 גרם בצק יבש, כבד, צבע חום-כהה, אפוי בחיפזון מקמח מעורב בנסורת... אבל הרעב רימה את חוש הטעם שלנו אכלנו לחם-עוני זה בגרגרנות, וחשבנו שאנו מתעדנים בעוגת דבש משובחת. הלחם עמד ברומו של עולמנו המעוות - חיינו הסתובבו מסביב לו. הלחם היה שער-החליפין בבורסה שליד ה"לטרינה". לחם היה מחירו של כל דבר... עבור לחם קנינו... ולחם הרווחנו. אחר כך הוסיפו עוד שני אנשים לכל כיכר ועוד שניים ואת הלחם היה צורך לחלק לשמונה קיבות רעבות.

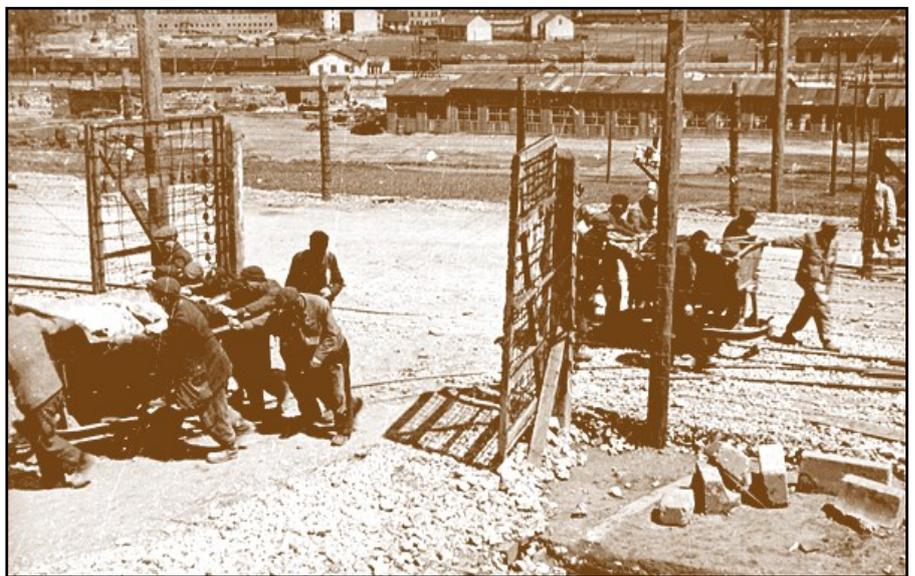
(סוף בעמוד הבא)

בכל אולם שתי שורות של דרגשים תלת-קומתיים. בפינה ליד הדלת היו מכשירי כיבוי ודלי גדול עם מים. באמצע האולם תנור קטן, לחימום בחורף. בכל השטח לא תראה ארונות ואפילו אצטבה פשוטה לא תמצא מפני שלאנשים אשר גרו בצריף הזה, פרט לכינים, פשפשים ופרעושים, לא היה שום קניין אישי.

לפעמים התעוררו בעיות למי שייך מסמר התקוע בעמוד הדרגש, למי מותר לתלות עליו סמרטוט הממלא את מקומה של המגבת או חותלות רטובות לייבוש. כל המטלטלין שהיוו את רכושו של האסיר כגון קערה עם כף, נעלי עץ, כובע ותרמיל צד, מגולגלים לצרור אחד בתוך בגד מפוספס, שימש לכר מתחת לראש. כך אפשר היה גם לשמור על הנכס היקר מפני הגנבים.

"בבית המרחץ" היו כמאתיים מקלחות אבל אפשר היה להתרחץ רק בלילה, וגם זה לא תמיד - בגלל מחסור במים. הקושי העיקרי בהשגת המים היה בשל מיקומו של המחנה שהיה גבוה יותר מהעיר והמרוחק מאוד ממפעלי המים העירוניים. נוסף על זה, הצינור הראשי לא היה מיועד לכמויות המים הנדרשות. כאשר מסרנו כבר את הבגדים להדברת כינים, מרחנו את גופנו בסודה והסודה החלה לשרוף את הפצעים, את מיליוני הנקודות האדומות, המדוקרות על ידי פשפשים, פרעושים וכינים, אז התברר שאין מספיק מים ושהמים לא מחוממים[...].

ה"מכבסה". כאן כיבסו תחתונים, גופיות וחולצות של קורבנות ה"אקציות". לפני מסירת השלל למחסן הבגדים ניקו את כתמי הדם והזיעה, הוסיפו כפתורים שנפלו תוך ההפשטה המבוהלת, והטליאו את החורים שהכדורי ניקבו בהם - מפני ש"סדר מוכרח להיות"! לנו לא היה מה לכבס. ישנו בכתונת שאף פעם לא החלפנו אותה, שהייתה שחורה וקשויה מהזוהמה ומסומנת בדמנו בנקודות אדומות שהכינים חתמו אחרי כל נגיסה. ביום כיסינו את הכותונת המטונפת והמכונמת בבגד פסים מטונף ומכונם, שהיה יחיד ולא ניתן לכביסה. לכן, היו תנאי התפתחותם של הכינים מובטחים, ובהתאם לכך הם אכלו אותנו ללא רסן, ללא כל הפרעה ושום נקמת-דם מצדנו לא הפחידה אותם. גירוד ראש מגולח, שפשוף בתי-

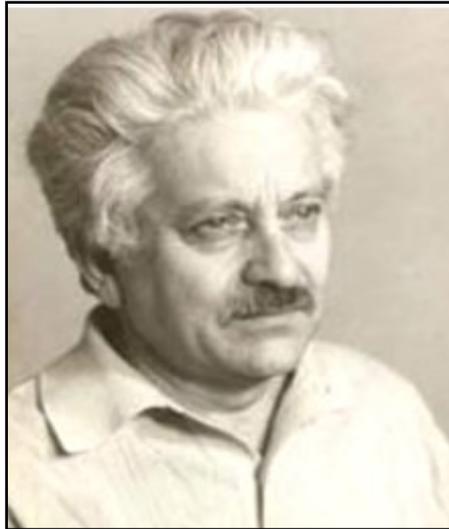
אסירים במחנה הריכוז פלשוב

מזיכרונותיו של יוסף באו על מחנה הריכוז פלשוב (סוף)

ובתקופת השלגים היינו נקרשים לחתיכות קרח.

[...] היה במחנה יהודי חכם, יצחק שטרן, שבסיועם של מיטק פמפר והמהנדס גרינברג, הסביר ל"קומנדר" גאט, שהמחנה שלו יכול לעזור לגרמניה בניהול מלחמתה. במקום להרוג את היהודים אפשר לנצל אותם ואת מכוונותיהם אשר נשארו בגטו, ולייצר תחמושת. הרעיון הזה לא הביא ברכה רבה לצבא הנאצי אבל הציל כמעט עשרים אלף יהודים. כדי להכין תוכניות של פריטים שבתי המלאכה יכולו לספק לחיילים בחזיתות, עבדנו ב"באו-לייטונג" כמה ימים ולילות שלטונות גרמניה הסכימו להצעה ושלחו הזמנות. ואז קמו בתי מלאכה ב"אינדוסטרי-גלנדה" - צריפים של פחחים, עיבוד מתכות, צריף הסנדלרים, השענים והחשמלאים, שני צריפים של נגרים, בית דפוס ובית חרושת למברשות, צריפים של חייטים, פרוונים ורפדים. בתי המלאכה ביצעו עבודות שוטפות לצורך התעצמותו של המחנה וגם הזמנות פרטיות של קציני ס.ס...

מתוך הספר "שנות תרצ"ח. זכרונות של יוסף באו

יוסף באו (קרקוב, 1920-תל אביב, 2002)

יחד עם המאפייה, באותו שטח המגודר בתיל דוקרני, נמצא המטבח. המוסד החשוב ביותר בכל המחנה. גם האנשים שעבדו בו היו חשובים ביותר. טוב היה כאשר מכר כלשהו או אפילו חבר רחוק עבד במטבח ולא היה חשוב באיזה תפקיד. כאשר מישהו היה מכר של מישהו שעבד במטבח - גם הוא היה שייך לבעלי זכות היתר. פרוטקציה במטבח? - או-הו, היא הייתה שווה הרבה, החיים היו תלויים בה. אומלל מי שלא הייתה לו שום פרוטקציה במטבח...

[...] הלבוש היה רק בגד פסים, עשוי סמרטוט דק בלי בטנה, כומתה מאותו בד ונעלי עץ בלי שרוכים ובלי גרביים. חולצה ותחתונים לא היו שייכים לביגודו של האסיר ותוספות כמו סוודר או מעיל היו אסורים. כשהתגלה שמישהו לבש דבר מה מתחת לבגד הפסים - כבר לא היה לו צורך בבגד כלל... את המתים זרקו עירומים לבור, בגדיהם נשלחו למכבסה, ומשם למחסן לשימוש חוזר. כשאישה לבשה חזייה או תחתונים צבעו ה-ס.ס.מנים את שדיה בצבע אדום. בזמן גשמי הזלעפות והרוחות הסוערות הלכו רטובים עד לעצמות

"מפלט" הוצאת ספרים בקרקוב

ספרותית; "הוגים והגיונות" מאת בן ציון רפפורט, 1936 - קובץ של מסות ומאמרים; "ספר השנה ליהודי פולניה כרך א" עורכים: בן ציון בנשלוס, זכריה זילברפניג וצבי פפר, 1938 - אסופת שירה, סיפורת, רשימות ומחקר מדעי של 25 מטובי הסופרים ואנשי המדע שחיו אז בפולין; "דת ודעת" מאת מנחם שטיין, 1938 - 44 מחקרים קצרים; "חלון ביער: מאת מלכיאל לוטרניק, 1939 - קובץ שירים, "ספר השנה ליהודי פולניה", תרצ"ח.

בשנת 1939 הושלם סידור הדפוס של כתבי יהושע טהון, והוכן לדפוס פרוש מדעי למגלות איכה וקוהלת מאת שבח ולקובסקי.

עם כיבושה של קרקוב על ידי הגרמנים, נמלטו עסקני "מפלט" מזרחה, והשאירו מאחוריהם מלאי ספרים וכתבי יד. כתבי יהושע טהון כבר לא ראו אור בהוצאה לאור, וספרי "מפלט" המעטים שנשתמרו בכמה ספריות בישראל משמשים מצבה יחידה למפעל האידיאלסטי שהיה ואיננו.

בשנים 1934-1939 פעלה בקרקוב הוצאת ספרים "מפלט". בשנות פעילותה הקצרות הוציאה לאור 5 ספרים עבריים, וטרם פרוץ המלחמה הוכנו לדפוס כבר עוד 2 ספרים. הוצאת ספרים זו, שעל ידי התאגדות הסופרים והעתונאים העברים בקרקוב, הוקמה על ידי קבוצת סופרים ופובליציסטים, אשר במשך כל ימות השנה מצאו פרנסתם בהוראה בבתי ספר תיכוניים, ואשר שמה לה למטרה להוציא לאור ספרים עבריים שתכנם שירה, דרמה, מחקר מדעי, פילוסופיה ופובליציסטיקה.

בענייני ההוצאה עסקו שלושה מחברי הועד: ד"ר צבי פפר, ד"ר בן ציון כץ (בנשלוס) וד"ר זכריה כסיף. החברים חילקו ביניהם את עניני ההנהלה, עברו על כתבי היד הרבים שהגיעו לידיהם, ביצעו את ההגהות והכינו לדפוס, ובנוסף עסקו באדמיניסטרציה הנדרשת: קשרים עם ספקים, הפצת הספרים וגביית הכספים מה"סוכנים".

הספרים הודפסו במהדורות של 200-300 עותקים, והם: "א.ג. גנסיין" מאת בן ציון בנשלוס, 1935 - מונוגרפיה

קוראים יקרים,

שנת 2024 החלה ואנו מבקשים לשלם את דמי החבר השנתיים בסך 200 ש"ח; המשך הפעילות השוטפת של הארגון מותנה בתשלום דמי חבר ובתרומות שלכם.

דמי חבר ותרומות נא להפקיד בחשבון החדש של ארגון יוצאי קרקוב בישראל

בבנק מזרחי-טפחות (בנק 20) סניף 669) חשבון 143564.

קרקוב הקרובה לליבי

על גדות נהר הויסלה מתנוסס הוואוול, ובפיסגתו ארמון מלכי פולין, מכותר בחומות הגנה כבדות והוא מביט מלמעלה על ארמונות האצולה, בתי עשירי העיר, מגדלי הכנסיות. עיר רנסנסית, קרקוב, בירתה השנייה של פולין ואחד המרכזים הראשונים של יהדות פולין. קז'ימייז' - פעם עיר בפני עצמה צמודה לבירה - הפך ללב החיים היהודיים ולעיר מקלט לניצולי פרעות מציכיה וגרמניה כבר במאה ה-14. הדחק והצפיפות רבו, הבתים בני 2-3 קומות נבנו בשולי רשת צפופה של רחובות וסימטאות ש"חרשו" את העיר. הרחובות הצרים התלכדו בככרות קטנים לפני רחבות בתי הכנסת. בשתי המאות האחרונות התפשט קז'ימייז' והרובע העתיק נפרץ על ידי טבעת רחובות רחבים יתר ובתים גדולים בעלי חצרות פנימיות, ולמרות זאת, לא שינה קז'ימייז' את אופיו. בבתי הכנסת, שנבנו בין המאות ה-14 וה-17, התרכזו במשך הדורות חייה הרוחניים של הקהילה היהודית.

העתיק בבתי הכנסת בקז'ימייז', ואחד העתיקים בפולין כולה, הוא בית הכנסת הישן "אלטע שול", שנבנה בשלהי המאה ה-14. פנים הבית: דו סטווי, גותי, בעל כיפת קמרון של ששה שדות הנשענים על שני עמודים. בחוף הסגנון רנסנסי ביסודו. האתיקה היפה, ככותרת נאה על הגג, החלונות הרומאניים והמגדל שבפינה הצפונית מזרחית מעידים על עתיקותו. באותה רחבה ניצבים שני בתי כנסת נוספים. האחד, בית הכנסת הרמ"א שנבנה במאה ה-16, הראשון בפולין בסגנון חד סטווי עם כיפתו הביתית. צמוד אליו בית הקברות הישן, בו קבורים גדולי הדורות, לכאן נהרו יהודים מכל קצוות הארץ לשפוך את לבם ולשטח בקשותיהם על קברות הצדיקים. השני, בית הכנסת "פופר", המשכנע בפשטותו הרומנסקית; סקרפות בולטות וחלונות צרים וארוכים יוצרים משחק בין אור וצל.

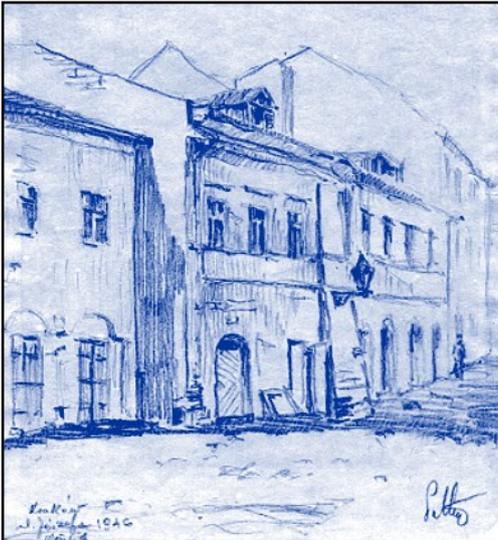
לא הרחק מהם נמצא בית הכנסת "הגבוה" שנבנה בסוף המאה ה-16, אחת הדוגמאות לבניה היהודית-דתית רנסנסית. גם כאן, פנים הבית, כמו בבית הכנסת של הרמ"א, מצטיין בכיפתו החביתית הגבוהה, המחולקת על ידי חגורות מקבילות, נשענות על פילאסטרים שטוחים.

ארון הקודש, מהעתיקים ביותר בפולין, עם סייגי הברזל המחושל שלו, מעטרים הן את מעקה המדרגות והן את הבמה. על הקירות ציורי קיר על נושאים תנכיים.

בית הכנסת "קופה" צמוד לקטע החומה ההרוסה של קז'ימייז'. בקצה השני של הרחוב רחבה, ועליה מתנשא אחרון בתי הכנסת הרנסנסיים של קרקוב, בית כנסת "אייזיק ב"ר יעקלס", שנבנה במחצית הראשונה של המאה ה-17. בחוף נתמך הבנין, כשאר בתי הכנסת הקראקובאיים העתיקים, בסקראפות חזקות. בחזית הראשית מבנה מדרגות דו-צדדיות המובילות לעזרת הנשים. מדרגות אלה מסתיימות בחלקן העליון במקום מפגשן במבנה, שהוא אלמנט ארכיטקטוני אופייני בבניה הייצוגית הרנסנסית האיטלקית. פנים בית הכנסת עשיר גם הוא בקישוטי ברזל מחושל סביב הבמה בצורת סוכת גינה סגורה, דומה לזאת בבית הכנסת "הישן".

בתי כנסת אלה מפארים בגדלם ורצינותם היוו בד בבד ניגוד לבתי המגורים הצנועים מסביב, ומוקד משיכה לדייריהם. על רקע זה מתנשאת בעוצמה הנפשית אורת "ימי התשובה" בקרקוב בכלל ובקז'ימייז' בפרט, ועל אף שדופק הרובע היהודי חדל לפעום זה זמן רב, הזכרונות והנוסטלגיה חיים ועולים במיוחד בתקופת החגים...

סתיו, אפלת הלילה עדיין מחביאה בתוכה את הרחובות. הבתים משופעים נוטים מזקנה ומעומס הגגות הכבדים. דממה ממלאת את הרחובות הצרים. פתאם נשמע קול צעדים כבדים ועמומים מלווים בנקישות מקלו של זקן מתקרב. בקרן הרחוב נדמו הצעדים, השקט חזר לשלוט לרגע. קולו של הזקן ממלא שוב את הדממה בניגון מלא רגשות, קריאה ליהודים לקום לאמירת הסליחות ועבודת הבורא. שוב שקט ושוב הצעדים המתרחקים, ובקרן הרחוב הבא נשנית הקריאה וחוזר חלילה, עד שהקולות נאלמים בין כותלי ה"אלטע שול". בזה אחר זה נדלקים האורות בחלונות ואחריהם מופיעות הצלליות הראשונות שפניהן לבתי הכנסת ולשטיבלך, כאילו מכושפות הן

קרקוב בציורו של יצחק פלטר

מקולו של השמש - מנהג עתיק שעבר מדור לדור ואות לאוירה מיוחדת זו של הכנות לקראת ראש השנה ששיאן ביום הכיפורים. משעות הבוקר המוקדמות נפתחו דלתות בתי הכנסת לרווחה לקבלת פני החוזרים בתשובה.

רבים מהם מזדרזים לשלשל מטבעות לקופות הצדקה המונחות בשורה על שולחנות, ליישור ההדורים בין איש לרעהו ובין אדם לבוראו. ההמולה משתתקת בשעת אחר צהריים מוקדמת. לעת ערב חוזר הקהל וממלא את הרחוב, אך הפעם בסבר פנים חמור. ממהרים להחליף את ברכות החג האחרונות לפני תפילת "כל נדרי, ונהרות אדם זורמים לבתי הכנסת... "האלטע שול", הנבחר בעתיקותו וגודלו, זכה בחגים להעמיק את רגשות הנאספים. חלונותיו הצרים נתונים בתוך גומחות צרות ועמוקות בכתליו הכבדים. סורגי הברזל שנועדו להגן בפני פורעים מחלקים את פיסות האור הבוקע מההיכל למרובעים, מרובעים. אומנות האבן, שנועדו לתמוך בקשתות התקרה, כאילו ממתיקות סוד אחת עם רעותה. הנכנסים נבלעים באור הבוקע בעד שערי הברזל הפעורים לרווחה. אחולי "חתימה טובה" האחרונים נפסקים למשמע שלוש הנקישות של השמש על הדוכן, המורות על התחלת התפילה. התפילות מכל בתי הכנסת מופנות לבורא עולם ומתלכדות לקול אחד ועצום, המוסיף חוליה לשלשלת הדורות.

יצחק פלטר (1914-1994)
בתוך: היהודים בקרקוב: חייה וחורבנה של קהילה עתיקה, 1981

יהודה פרידמן - זקן השבט הקרקובאי בן 104 שנים

שצריך לשמור את זה והבאתי את זה איתי ארצה, לאחד מראשי הקבוצה שלי מתנועת הנוער עקיבא'.

יהודה פרידמן בנעוריו בקרקוב

לקראת סוף המלחמה, הגרמנים עדיין ניסו להשתמש בכישוריו של פרידמן. 'הרוסים כבר דפקו בדלת', הוא מספר, 'אבל הם היו צריכים אותי. נשארתי לגסטאפו 30-40 מכוניות והם רצו שאני אסע איתם על מנת לתקן תקלות בדרך, ואפילו לנהוג'. בשלב הזה, יהודה החליט לברוח. בזמן שהגרמנים התארגנו לנסיעה הוא ברח אל אחד מהבניינים הסמוכים, חמוש בסכין. הוא התחבא עד שאחרון הגרמנים התפנה מהעיר, ומצא את עצמו לבד.

ההחלטה להצטרף לאחיו ואחותו שעלו לישראל לפני המלחמה הייתה טבעית, אבל המסע לשם יהיה קשה והוא יעבור דרך רומניה, איטליה והונגריה.

לבסוף, הוא מחליט לחזור לרומניה כדי להצטרף אל קבוצת הנוקמים בראשות אבא קובנר, שתכננה לפגוע באנשי ה-אס.אס. ולהרעיל את המים והלחם במחנות שבהם הוחזקו. הרצון לנקום בנאצים על מה שעוללו למשפחתו בער בו. ועדיין בוער. יהודה היה אחד משלושת חברי 'הנוקמים' שניסו להרעיל את הגרמנים שנכלאו אחרי המלחמה במחנה המעצר בדכאו. הפעולה שתוכננה להתבצע ב-13 באפריל 1946, נכשלה, דבר שמטריד את נפשו עד היום.

(המשך בעמוד הבא)

הזאת, הידע הטכני של יהודה היה לא יסולא בפז.

יהודה קיבל אישור עבודה כדי לצאת אל מוסכי הגסטאפו ולטפל ברכבים. "המכוניות היו חוזרות לפעמים עם כתמי דם", הוא מספר. הוא ניסה להבריח אוכל מבחוץ אל בני משפחתו, ויצר קשר עם הנהגים הגרמנים כדי להתחנן על נפשם. בזכותו שרדה המשפחה עד החיסול הסופי של הגטו - אבל אז אזל להם המזל. הוריו, שלוש אחיותיו, גיסו ושניים מאחייניו נרצחו ביריות על גבעת הקטל של מחנה הריכוז פלשוב. את התאריך המדויק, 13 במרץ 1943, יהודה יורה כאילו לא עברו 80 שנה מאז. את שם המחנה המפורש "פלשוב" הוא מתקשה להגיד, עד היום.

אני שואל אותו על המרד של יהודי קרקוב, והוא מספר בצניעות שלא השתתף בו בצורה פעילה. 'אני זוכר את זה טוב מאוד', מספר יהודה, 'לא לקחתי בזה חלק, אבל שמעתי שזרקו כמה רימונים לציגנריה והלכו להם כמה חבר'ה. אבל זהו, זרקו רימונים וכלום. תיכף אחרי זה התחילו לאסוף את כולם ולחפש כלי נשק. גם אותנו הוציאו ובדקו. אני זוכר שנסעתי חזרה מהמוסך בו תיקנתי מכוניות וראיתי ליד המפקדה של הגסטאפו את היהודים ש'טיפלו' בהם'.

גם אם לא לקח חלק פעיל בפעולות המרד, תרומתו לתיעוד האירועים הייתה קריטית. אחרי חיסול הגטו, הוחזק יהודה כאסיר בבית כלא בקרקוב, כאשר בשעות היום הוא אולץ להמשיך לעבוד במוסכי הגסטאפו.

כשהתבקש על ידי חבריו בתנועה להבריח עפרונות עבור גוסטה (טובה) דרנגר, הוא לא חשב פעמיים. בנוסף, הוא זכה להציל דפים רבים שכתבה גוסטה, ממה שיהפוך לימים ליומנה של יוסטינה, אחד מהמסמכים החשובים ביותר שנכתבו על קורות יהודי קרקוב בתקופת השואה. 'הייתי חבר בתנועה. לקחתי חלק. אני ידעתי איפה שמונח היומן, מאחורי התנורים הגדולים האלו שהיו פעם בפולין. ידעתי שזה צריך להיות שם באיזשהו מקום. אז כשהגיעו הפועלים הפולנים לשפץ את החדר, לקחתי את הדפים. ידעתי

בסוף שנת 2023 חגגנו יחד עם יהודה פרידמן את יום הולדתו ה-104, וזה אינו אירוע של מה בכך. לכבודו נביא את הראיון שקיים עמו עמית סלוניס ואשר התפרסם בוואלה באפריל 2023.

"אני פוגש את יהודה בביתו בצפון הישן של תל אביב, שם הוא גר עם אשתו השנייה רות. הבית יפה, ויהודה עצמו מסביר פנים. הוא בן 103 היום, אך צלול לגמרי. לרוב, כשפוגשים אדם שעבר את גיל 100 נוטים לבקש ממנו לחלוק את הסוד שלו לחיים ארוכים. במקרה של יהודה, ההסבר פשוט למדי. "אם לא הייתי יודע לתקן רכבים, לא הייתי קיים", הוא יורה בפשטות מצמררת. כמו שורדי שואה רבים, סיפורו האישי שלוב בנסיבות חיים מדהימות, ומזל גדול. בזכות כישוריו הטכניים קיבל אישור לעבוד כמכונאי. הוא תיקן את הרכבים של הקצינים הנאצים. גם אחרי חיסול הגטו, עבודתו במוסכי הגסטאפו שמרה עליו בחיים. אלא שהסיפור המדהים שלו התחיל הרבה לפני המלחמה, והמשיך גם הרבה אחריה.

יהודה פרידמן (אידק) נולד בקראקוב בשנת 1919. האח הצעיר במשפחה בת שבעה ילדים. הוריו, מינה ואברהם, היו בעלי מאפייה. בנערותו הוא למד בגימנסיה העברית והשתייך לתנועת הנוער הציונית "עקיבא". שני אחיו הגדולים שמואל ומרים עלו לארץ ישראל לפני תחילת המלחמה (בעלייה השלישית והחמישית), עובדה שככל הנראה הצילה את חייהם. יהודה למד מכוונאות רכב, ועזר בעבודה במאפייה המשפחתית, שנשארה פתוחה עד להעברת כל היהודים שנשארו בקרקוב לגטו בשכונת העוני פודווג'ה בדרום העיר.

רוב יהודי קרקוב נסו מהעיר עוד לפני הקמת הגטו. מהקהילה המפוארת שמנתה כ-65 אלף יהודים לפני המלחמה נותרו ב-1940 רק כ-15 אלף יהודים. אלה נדחסו לתוך אזור קטן של 30 רחובות שמנה עד אז 3,000 אנשים. התוצאה הייתה צפיפות נוראית. כל דירה נחלקה בין ארבע משפחות. הגרמנים הקצו 250 קלוריות ביום לאדם, וגם מי ששרד את ההרעבה המכוונת לא יכל אל מול המגפות הקשות ששררו בגטו, שנותק לחלוטין מהעולם. במציאות

יהודה פרידמן - זקן השבט הקרקובאי בן 104 שנים (המשך)

לפועל. 'מהצד שלי? אני בכיתי כל הזמן. בכיתי שלא עשינו את זה', הוא אומר בעיניים בוחקות. 'בדכאו היו 30 אלף אנשי אס.אס. כשאנחנו היינו שלושה איש בסך הכול. אני הייתי ממשפחה של אופים, אז ידעתי איך לעשות את זה. ידעתי שצריך לשים את הרעל בתוך הבצק, לא למרוח אותו על הלחם, דבר שלוקח יותר זמן. אבל לא רצו לשמוע אותי. אנחנו היינו כבר מוכנים. היינו קאז'יק (שמחה רותם, מלוחמי מרד גטו ורשה), אירנה (גבלום), מהגיבורות המהוללות של הארגון היהודי הלוחם (בוורשה) ואני. היה לנו את הרעל וחיכינו, אבל אז אמרו לנו להסתלק כי באים לחפש אותנו. מישהו הלשין. וברגע האחרון לא נתנו לנו לעשות את הפעולה, והיינו צריכים לברוח לצרפת לאיזו משפחה יהודית'.

'המרד האמיתי היה מה שלא הצלחנו לעשות עם אבא קובנר', מספר לי יהודה, ומפנה אותי לספר 'לי נקם ושילים' שכתבה פרופ' דינה פורת על קבוצת הנוקמים. עברו 13 שנה מאז שהתראיין יהודה לספרה של פורת, אבל הוא זוכר שהוא היה 'מחומם יותר מאשר היום'. ואכן, בספר מתואר האיש הנחמד והשקט שיושב מולי כמי שמתפרץ בלהט וזועק: 'למה?! למה?! למה נעצרה הפעולה?! אבא ואימא לא יסלחו לי לעולם שלא עשיתי כלום!!! אימא, אבא, לא עשיתי כלום!!! הפשיטו אותם וירו בהם. חזרתי הביתה והבית היה ריק. שבעה ילדים היינו. עשרה ילדים היו לדוד שלי. היה צריך לנסות שוב ושוב!!! נורא כואב, כואב, כואב!!! חבל, חבל, חבל!!! היינו כולנו בעד הפעולה, מלוכדים, בחרו פייטרים ופייטריות לקבוצה, שנה שלמה הסתובבנו שם!!! למה!!! למה הסכמנו לבטל!!!'

יהודה שהה במשך שבוע בלימוז', ואז החל את המסע שלו לארץ ישראל, אך כישלון הפעולה בדכאו מעולם לא עזב אותו. 'אני כל הזמן מצטער. אף פעם לא הפסקתי להצטער', מספר יהודה, 'תמיד, תמיד, תמיד חזרנו ודיברנו על זה. למה לא עשינו את זה? ידענו שרק ה-אס.אס ייפגעו מהרעל, כי האמריקאים לא אכלו לחם שם. גם בנירנברג היה עוד אפשר לעשות משהו. שנה הסתובבנו באירופה, בזבזנו את הזמן, הכנו את החומר, הכרנו את המקומות, היינו שם בתוך המאפייה. למה, למה, למה לא נתנו לנו? כל הזמן אני שואל. אנחנו היינו מוכנים להכול, אבל ההנהגה הייתה חלשה מדי'.

יהודה ורעייתו רות בביתם בתל אביב

בין מזכרותיו של יהודה נמצא הספר 'קבוצת נקם', שמאגד את שמותיהם ותמונותיהם של כל חברי הקבוצה, שנהגו להמשיך להיפגש מדי פעם ולהתווכח גם עשרות שנים אחרי. דיוקנו של יהודה עצמו נמצא בספר בצמוד לזה של הסופר יחיאל די-נור, המוכר יותר בשם העט ק. צטניק. את עמודי הספר מעטר איור של אגרוף קמוץ, מהסמלים המפורסמים בהיסטוריה לסולידריות עם תנועות התנגדות ומאבק. האגרוף הזה מתנוסס בימם אלה בעיקר בהפגנות הענק נגד המהפכה המשפטית. אני שואל את יהודה עד כמה הוא מעודכן בענייני האקטואליה במדינה והוא מגיב: 'זה מאוד מרגיז. אני הייתי בורח. לא יכול לשמוע את זה'.

יהודה מאבד את שלוותו כשאנחנו מתחילים לדבר על הפעולה. הוא נוזף בבן גוריון שלטענתו ניסה למנוע את ההרעלה, ומשבח את חיים ויצמן ששיתף פעולה עם הקבוצה ואף סיפק את הרעל לאבא קובנר. אני מבקש מיהודה לא להיכנס לפרטים הידועים על הפעולה, אלא לספר לי רק איך הוא הרגיש מהצד שלו כשהיא לא יצאה

עמית סלונים <https://news.walla.co.il/item/3572515>

"המצפה" ו-"רמת המצפה"

"המצפה" היה עיתון שבועי עברי "לכל ענייני החיים, לספרות ולמדעים ולכל ענייני היהודים". השבועון יצא לאור בקרקוב בשנים 1904-1914 וב-1917-1921, סך הכל 600 גיליונות. העורך היה שמעון מנחם לאזר.

העיתון כלל שמונה עמודים והכיל מגוון מדורים וביניהם מדור אקטואליה שעסק בנעשה ברוסיה בפרט ובעולם בכלל, תוך פירושם מזווית יהודית וציונית. מדור אחר עסק בחדשות בקרב העולם היהודי ומוסדותיו תוך דגש על העולם הציוני ועל הנעשה בארץ ישראל. מדור שלם

הוקדש לשאלות הלכתיות שונות ושאלות היסטוריות.

בעיתון כתבו מגוון רחב של כותבים, ביניהם נפתלי הרץ אימבר, שפרסם את שירו "התקווה" בגיליון השני של העיתון. "המצפה" היה גם העיתון הראשון שפרסם יצירה של ש"י עגנון בעברית.

לשבועון "המצפה" צורף גם ירחון הגות - "רמת המצפה" - שראה אור בקרקוב בתקופה מ-5 ינואר 1906 ועד 10 בדצמבר 1909. בסך הכל ראו אור 47 גיליונות שכללו 749 עמודים.

צבי הקר (1931-2023)

הקודמת החל לפעול באופן עצמאי.

הקר תכנן מבנים רבים בישראל, בין היתר תכנן את בית הספר לקצינים, בניין עריית בת ים, בית הספירה ברמת גן, הפקלוטה להנדסת מכונות בטכניון ועוד. בשנים האחרונות הרבה להשתתף בתחרויות אדריכלות, כמו תחרות למוזיאון מלחמת העולם השנייה בגדנסק ומוזיאון גוגנהיים בפינלנד.

הקר דיגל בין עולם האמנות לעולם האדריכלות והרבה להציג תערוכות ביניהם תערוכה שבה היו חמישה מודלים של בתי כנסת.

צבי הקר נולד ב-31.5.1931 בקרקוב בשם תדיאוש הקר. בן זקונים להוריו וילהלם הקר ולאה לאונטנה לבית פינדר, שגרו בפודגיוזה.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה עזבה משפחת הקר את פולין ומצאה מקלט בקזבלנקה, ולאחר המלחמה שבה המשפחה לקרקוב. בשנת 1950 הגיעו ההורים ושני הבנים לישראל.

צבי למד אדריכלות בטכניון בחיפה, ובשנת 1955 סיים את לימודיו. בשנים 1955-1957 למד ציור ובשנת 1959, לאחר שירות צבאי, הקים משרד אדריכלים בשיתוף עם אחרים. #שנות ה-60 של המאה

בשנת 1990 קבע את מרכז חייו בברלין שם לימד ותכנן בייחוד פרויקטים הקשורים לקהילה היהודית בגרמניה, למשל: המרכז לתרבות יהודית בעיר דיסבורג ובית הספר היהודי בברלין.

מפה ומשם

"גנזך קידוש השם" הוציא לאור את המהדורה המחודשת של הספר "דבר הישועה" על חייו והצלתו של רבי יהושע מנחם מנדל אהרנברג, מגדולי חסידי בעלז. הספר נכתב על ידי שלוש בנותיו של הרב, שרה פרנקל, ליבא מרים ארליך וריבה אברמוביץ, וכולל עדות מפורטת על ההיסטוריה של המשפחה בקרקוב שלפני המלחמה, במהלך המלחמה ואחריה.

###

התיאטרון ע"ש יוליוש סלובצקי בעיר העתיקה בקרקוב נפתח בשנת 1893. לציון 130 שנים לפתיחתו התווסף לתיאטרון מסך חדש - מסך הכולל

(תודה לרומן ולדק על הידיעה והתמונה).

שמות של 130 נשים שתרמו לתרבותה, כלכלתה ולהתפתחותה של העיר, והוא נארג במשך למעלה משנה. בין שמות הנשים מצאנו את גם שמותיהן של 18 נשים יהודיות והן: מריה אורביד, רוז'יה אלכסנדרוביץ, זופיה אמייזו, רוז'יה ברגר, גוסטה דודיסון-דרנגר, ינינה כץ, דינה מריה ופאולינה זיידן, חנה לנדאו, מרים עקביא, אנה רגינה פוירשטיין, אלזה קראוס, אמיליה קריגר, הלנה רובינשטיין, יוליה רומקוביץ, רוז'יה רוק, ארנה רוזנשטיין, גיזלה רייכר-טהון, שרה שניר.

מודעות פרסומת של עסקי יהודים בקרקוב

מודעות שפורסמו בשנתון של ארגון יוצאי צבא, מחוז קרקוב, לשנת 1936. מי מכם הוא צאצא של מי מבתי עסק אלה?

WARTOŚCIOWE PODARKI — BEZPŁATNIE

PIERŚCIONKI ZEGARKI (i opłacone)
BRANZOŁETKI SREBRA wysła bogato
PAPIEROŚNICE PLATERY ilustr. cenniki.

oraz wszelkie wyroby JUBILERSKIE złote i srebrne

POLECA NAJTANIEJ OD 65 LAT ISTNIEJĄCA Fa **EMIL GOLDWASSER** Kraków GRODZKA **25.**

Fabryka Wyrobów Metalowych

Bracia Thorn

Kraków XXII, ul. Krasińskiego L. 18

A. HOLZER Dom Bankowy, Kraków

Rok założenia 1863

Adres telegraficzny: „HOLZERBANK”

Załatwia wszelkie czynności w zakresie bankowości wchodzące.

Telef.: 104-35, 106-02, 132-43, 135-49, 142-96, 184-46, 184-48

A. HOLZER Kantor wymiany } Telefony:
Kraków, Rynek Gł. — Sukiennice / 139-38, 142-06

KOLEKTURA POLSKIEJ PAŃSTWOWEJ LOTERJI KLASOWEJ.

Wina zagraniczne, koniaki i likiery

najtaniej w firmie

Perlberger i Schenker

Kraków, ul. Grodzka 48 — Telefon 142-76

Rabat przy powołaniu się na niniejsze ogłoszenie.

WEIÐAT HETBIYOT CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY, INC.

Website: www.claimscon.co.il • דרך הברון 101, ירושלים 93480 • טל': 02-6712711 • פקס: 02-6712731
Beit Ha'umot, 101 Derech Hevron, Jerusalem 93480 • redisrael@claimscon.org

